

Ujabb jazig temetők Szentes határában.

(Idetartozik a XLII. és XLIII. tábla.)

A szentesi múzeum jazig emlékeivel már két alkalommal foglalkoztam. Az Archaeologiai Értesítő¹ és e folyóirat² hasábjain megjelent közleményekben nem terjeszkedhettem ki annak a 46 temetőnek egész anyagára, amely eddig részint rendszeres ásatásból, részint szórványos leletként jutott a múzeum birtokába.³

Ez alkalommal annak a három legutóbb feltárt temetőnek sírleleteit ismertetem, amelyek a jaksori, kistőkei és pönköcháti határrészen kerültek napvilágra.

E három temető, illetőleg lelőhely és leletei, nagyjában azonos jellegűek. A temetkezés épúgy, mint az e korbeli többi temetőknél is nem soros, mert csak néhol követik a sírok egymást, de még ott sem rendszeres távolságban. Mélységük, hosszúságuk, szélességük nagyban egyező; több esetben azonban hosszabbak, mint a Szentes környéki többi népvándorlaskori temetők sírjai: közel 2—240 m hosszúak, de a szokottnál keskenyebbek.

A csontvázak 90 %-a fejjel délnek, lábbal északnak, 9 %-a délkelet-északnyugatnak és körülbelül 1 %-a keletnek irányítva fekszik. Lehet, hogy az utóbbiak véletlenül kerültek a sírba fordított helyzetben.

A gazdagabbakat a többenél mélyebbre, a szegényeseket sekélyebbre, a gyermekeket pedig 1 m körüli mély sírba temették. Ez egyébként a Szentes környéki többi népvándorlaskori temetőben is általában így van.

A tárgyak és azok elhelyezése is nagyjában azonos a más jazig sírokéval. Hagyatékukban nem látunk semmi olyat, amit jazig eredetűnek lehetne mondani. Használati tárgyaikban, ékszereikben, sajátos műizlésük,

¹ Rómaikori temetőről, Öcsöd—Szentandrás határában. Arch. Ért. 1899. 41—46. I. Ókori leletek a szentesi múzeumban. Arch. Ért. 1906. 47—55. I.

² Jazyg és germán leletek a szentesi múzeumban. Dolgozatok, 1932. VIII. 150—155. I.

³ Lásd Párducz Mihály, A nagy magyar Alföld rómaikori leletei. Dolgozatok, 1931. VII. 74—165. I.

ipari készségük nem található fel. Legtöbbje római eredetű, vagy utánzat. Leginkább látható ez a római pénzek másolásában, amelyeket átfúrva csüngődíszül is viseltek.

Eredeti sajátosságnak tekinthető a többi népvándorláskori népek szokásával ellentétes irányítású temetkezés, a sok gyöngynek, főképen a bokák körül füzérekben való alkalmazása és az, hogy egy-egy temetőben kevésszámú sír van. Ennek elfogadható magyarázata az lehet, hogy családonként külön-külön telepedtek le, s akkor is egy-egy helyen viszonylag rövid ideig laktak. Ezt a gyakori vándorlást a rájuk vonatkoztatott *metanasta* jelző is igazolni látszik.

A Szentesen és környékén általam részben feltárt 32 és a szomszédos megyékben talált 14 temető közül legnagyobb a kistőkei (Tóth Gergely féle földön talált temető), hitelesen feltárt 27 és már csak bejelentett 10 sírral; a zalotai (Németh György féle földön levő) hitelesen feltárt 23 sírral; a sárgaparti mintegy 20 sírral. A többi 9—15 sírral. Ezek a számok azonban nem véglegesek, mert a legtöbb temető még nincs teljesen feltárva. Egyébként is igen nehéz megállapítani a teljes feltárást, mert a sírok, miként az különösen a most ismertetendő jaksori és kistőkei temetőkben is, igen nagy távolságban vannak egymástól.

I. Jaksori leletek.

Szentes középpontjától északi irányban, mintegy 18 km távolságra húzódott hajdan a Jaksor ér, amelyet a közeli Körös táplált. Ennek két partja, mint azt a több helyen talált leletek igazolják már az újabb kőkorban is lakott volt. E kor emlékeire bukkantak özv. Mátéffy Lászlóné földjének érpárti részén is, szántás közben; erről múzeumunk több évtizedes gyűjtő barátja, Pajer Lajos útján szereztünk értesülést. A helyszínen megkezdett ásatás alkalmával három kőkori lakásra akadunk. A részben földbevált lakás összeomlott törmelékei alatt, a több ezer darab mintás edénydarabon, hálósúlyokon és néhány kő- és csonteszközön kívül egyebet nem találtunk. Megállapíthattam, hogy e lakótelepeket az idők folyamán megbolygatták. E feltevésemet csakhamar igazolták a felsőbb rétegben, az őskori edénytöredékek között talált későbbi kori edények darabjai és az egyik lakásban talált jazig női csontváz, amelynek közelében még egyet találtunk.

E síroktól 32 m távolságban levő őskori lakás közelében újabb hét sírt tártunk fel. Összesen tehát 9 sírt találtunk ezen a területen, de a kutatást még folytatni fogjuk. A kilenc sírt és a benne talált leleteket az alábbiakban ismertetem.

1. sír. Őskori bolygatott lakásban 145 cm hosszú női csontváz. 80 cm mélyen feküdt, fejfelé délnek, lábbal északnak. Mellékletei: Nyakán négy kicsiny fehér, három nagyobb kerekded, egy korongalakú és több pasztagyöngy. Vállnál ovális, korongos, zománcos bronzfibula (XLII. 8.), amelynek felületén zöld mezőben, két egymással szemben fekvő peltaszerű ábra

foglal helyet; az ábrák halványpiros zománccal voltak kitöltve; hátlapján tekercselt rugójú bronztű van, amely 10 mm magas tűtartóba kapcsolódik, az alak eddig ismeretlen. A jobb alkaron, a csuklónál, négy gyöngyből álló karék; három kerekded, fehérszínű üvegpasztából; közülök a szokásosnál nagyobb alakú, nyolcszegletesre csiszolt, sötétvörös gránát. A balkar csuklóján karék; három kerekded, fehérszínű pasztagyöngyből. Jobb kéznél, vörösszínű, kettős csontkakúp alakú agyagorsógomb. A medence közepén négy cm átmérőjű vaskarika. A csípőnél kicsiny, hurkos bronztű. Mindkét bokán többszörösen körülcsavart, sok gyöngyből álló fűzér; kisebb-nagyobb üveg és pasztagyöngyök, hasáb-, sokszög-, henger- és korong alakúak, fehér, piros, zöld színben. A lábfejek előtt jól iszapolt és égetett, szürke színű füles edény (1. kép 3.); magassága 14,5, szájjátmérője 9,7, fenékátmérője 6 cm.

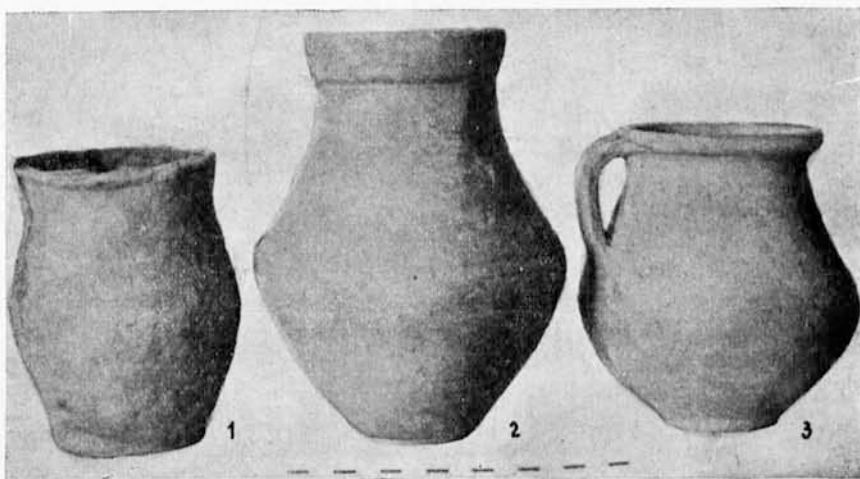

Abb. 1. kép.

2. *sír*. Az előbbi sírtól kelet felé, 3 m távolságban, 80 cm mélyen fekvő egy dél-észak irányítású, 148 cm magas, fiatal nő csontváza. Mellékletei: Fejénél, mindkét oldalon, egy-egy síma, vastag bronzhuzalból készült, kör alakú, kapcsos fülönfüggő (XLIII. 2., 3.); vastagabb részén, mintegy negyed-résznyi terjedelemben két kiemelkedő gyűrűstag között, vékony huzal van körül tekerve. Nyakán negyven gyöngyből álló fűzér (XLIII. 14.), melyből huszonhárom ismert alakú, nyolcsarkos gránát, kilenc borostyán, három nagy bábalakú, három korongalakú, négy hosszú koráll(?) és kettő kerekded üveg; a gránátgyöngyök egymásmellett, a nyak hátsó részén voltak, a többiek váltakozó sorrendben, elől. A gránátgyöngyök mellett, egy-egy 40 mm hosszú, egyik végénél 13, másiknál 15 mm széles bronzlemez, melynek szélesebb részében alól, piramisszerűen elhelyezve három lyuk, a szegélyen, befelé hajló, mélyített félkörök van-

nak. A gyöngynyakék elülső részében, a nagy borostyángyöngyök közelében, felfűzve, három kilyukasztott római kis bronz érem; csak az előlap van kidolgozva, amelyen a császárféj igen kezdetleges kivitelű; az első pillanatban meglátszik, hogy római császárkori érem utánzata, illetőleg egyik oldalának másolata; teljes határozottsággal nem állapítható meg, hogy melyik császár érmeinek utánzata. A jobb vállnál, lapos bronzból készült, aláhajtottlábú, kéttagú fibula (XLIII. 12. és XLII. 34.). A bal karon nyílt végű, végénél erősen vastagodó, sima bronzkarperec (XLIII. 1.). Ugyanott 13 gránátgyöngyből álló karék (XLIII. 5.); a gyöngyök egynek kivételével, eltérően az ismertektől, hosszában csiszoltak, de nyolcsarkosak. A jobb karon bronzkarperec (XLIII. 4.). Ugyanott 14 gránátgyöngyből álló karék, melyből három hosszában, 11 nyolcsarkosra csiszolt

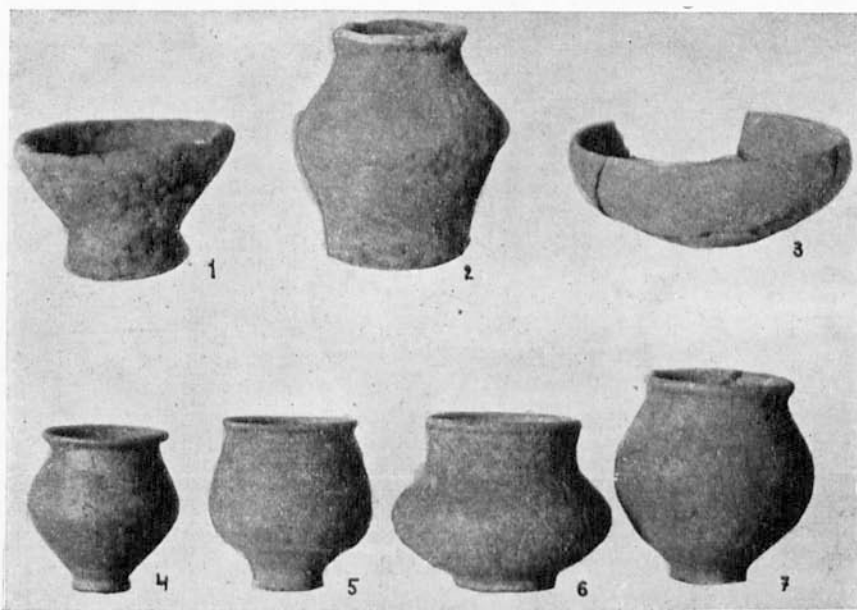

Abb. 2. kép.

(XLIII. 10.). A medence jobb felső részén szegletes vascsat. A jobb kéznél egymás mellett két agyagorsógomb; az egyik kerekded, vörösszínű, felületén rendszertelen körömbemélyítéses díszítéssel (XLIII. 8.); a másik edénytöredékből készült szürke, lapos korongalakú (XLIII. 7.). A jobb lábfejnél, egymás mellett két edény; mind a kettő szürke színű, jól iszapolt és égetett; a tálcaska (2. kép 3.) magassága 5, szája 13·5, feneke 4·5 cm; a másik edény (2. kép 7.) magassága 9, szája 8·5, feneke 5·3 cm.

3. *sír*. 1 m mélyen, dél-északi fekvésben, 156 cm hosszú női csontváz. Mellékletei: A fejnél két egyforma, nagyméretű, ezüst fülönfüggő (XLIII. 11., 13.); a vastagodó szár végénél dudoros díszítésű, ovális foglalatban,

egy-egy piros gránátkő; a foglalat külső, alsó végénél hurokfül, mely a vékonyabb végén levő kampós kapocs beakasztására szolgált; az 5 cm átmérőjű függőknek majdnem a feléig terjedően, három kiemelkedő gyűrűstag között, vékony ezüsthuzalból készült tekerceselés van; eddigi leleteinkben ismeretlen típus. A mellén, jobbról, szegletesidomú bronzból készült kéttagú fibula (XLII. 29.); a hosszas nyerges lábrészen, a hajlások végződésénél, egy-egy bordázott gyűrűstag; a hosszas, lapos tütartó belső végződése és a hozzá közelebb levő gyűrűstag között sodrony-tekerceselés díszíti; tűje is bronzból van. A mell baloldalán, előbbihez hasonló és nagyságú, aláhajtottlábú vasfibula. A mell jobboldalán, a bronzfibula közelében egy kis bronzcsíptető (XLIII. 6.); összehajtott bronzlemezből készült; hossza 58 mm; felső végén akasztó karikája van; mindkét lapja, egymással szemközt álló félkörös bemélyítésekkel van díszítve; jazig sírokban tudtommal eddig nem fordult elő, inkább germán sírok kísérője. Közvetlenül az előbbi tárgy mellett bronzlemezből készült pipereeszköz (XLIII. 9.); felső végénél a lemez behajlításából képzett füle van; a lemez feléig terjedő széles részén, hosszában háromszoros pontdíszítés; a másik felerész, kardpengeszerűen fokozatosan laposodik és keskenyedik, majd hegyben végződik. Mindkét kar csuklóján, azonos kivitelű, nyíltvégű, síma, oválisalakú bronzkarperec; végeik vastagodnak; kiszélesített felületükön 10 mm hosszúságban, pontbemélyítések vannak.

4. *sír.* Az előbbi sírtól nyugatfelé 3 m távolságban, 120 cm mélyen, dél-észak irányításban, 165 cm magas férfi elkorhadt csontrészei. Mellékletek: A medence jobb oldalán vascsat. A jobb kéznél kis vaskés.

5. *sír.* Előbbitől 2-5 m-re, 90 cm mélyen, dél-észak irányításban, 185 cm hosszú férficsontváz. Mellékletei: Mellén 7 cm hosszú, töredékes állapotban lévő vasfibula. A medence alsó részénél, tojásdadalakú, széles gyűrűjű vascsat. A bal kéznél 145 mm hosszú vaskés. A két lábfej között finoman iszapolt és égetett szürkeshínű agyagedény (2. kép 6.); magassága 11, szája 8,3, feneke 4 cm.

6. *sír.* Előbbitől kelet felé 10 m-re, de nem egyvonalban, 50 cm mélyen, dél-észak irányítású, megbolygatott csontváz. Tárgyakat nem találtunk.

7. *sír.* Előbbitől 2 m-re, 60 cm mélyen, dél-észak irányításban, megbolygatott csontváz; csak a lábszárak voltak eredeti helyzetben. A fej széttörve, a lábaknál feküdt. Mellékletei: Balkezénél vaskés. A lábnaál, egy jól iszapolt és égetett, szürke színű, kicsiny talpú edény (2. kép 5.); magassága 8,5, szája 6,5, feneke 3 cm.

8. *sír.* Előbbiektől keletfelé 2 m-re, 30 cm mélyen, dél-észak irányú, bolygatott női csontváz. Ennél is csak a lábszárak voltak helyükön. Mellékletei: Mindkét bokán, többszörösen körülcavarva, 464 gyöngyből álló fűzér: fehér, piros, zöldszínű, kerekded, gömbölyű, szegletes, hosszas, téglalakú és a nyolcszegletes gránátgyöngyöknek üvegpasztá utánzatai.

9. *sír.* Az előbbitől keletre 2-5 m-re, 35 cm mélyen, dél-észak irányú bolygatott csontváz. Semmit sem találtunk mellette.

A sírokban előkerült aláhajlottlábú fibulák alapján a temető kora a Kr. u.-i III. század első felére tehető.

II. *Kistőkei leletek.*

A Szentés—szolnoki vasútvonal mentén, Szentestől 7 km-re levő kistőkei vasúti állomás közelében van Tóth Gergely okl. gazda földje. A természetes magaslaton fekvő föld egyik részén végighúzódnó gerincet részben lehordatva, sírokat találtak. A megmentett tárgyakat a tulajdonosok a múzeumnak beszolgáltatták és a további ásatáshoz, az engedélyt megadták. A beszolgáltatott leletek rómaikori emlékek voltak.

Az 1929. évben végzett rendszeres ásatáskor nem csak a leletek alapján várt jazig, hanem avarkori sírokra is akadtunk. A feltárt 84 sír közül csak 10 volt jazig. Ezek rendszertelenül, nagy és nem arányos távolságokban voltak egymástól. A tíz sír közül öt-öt, az avarkori sírok egy részét háborították meg, de ki nem fosztották. Azoknál a síroknál, amelyeken az avar sírok valósággal keresztülfeküdtek, minden melléklet megvolt s még a csontokat sem dobták félre. Igen érdekes példája ennek a 43. és 58. sír, amelyeket teljesen átmetszettek ugyan a későbbi temetkezők, de a jazig csontváz a fejtől a könyékig, illetőleg a combtól a lábfejig, megvolt s az e helyre került melléklet is érintetlenül maradt.

Az 1930-ban folytatott ásatáskor újabb 11 sírra akadtunk, amelyekből csak a 92. volt jazig. Ezt a 91. avarkori sír a combtól a lábfejig átmetszette. Az egész temető, beleértve az avarkori sírokat is, mintegy 66 m hosszúságú és 26 m szélességű összefüggő területen volt. A jazig sírok rendszertelenül, egymástól nagyobb távolságokra voltak.

1933-ban a vidéki iskoláknak, bemutató ásatást eszközöltünk, mely alkalommal egy jazig sírra, majd ettől 25 m távolságban, újabb 11 sírra akadtunk. Ezek ismét meglepetést okoztak, amennyiben köztük három szkita, négy jazig és négy avarkori sír volt.

1934-ben, ugyanazon a gerincen, de az előbbi helytől 45 méterrel távolabb, kelet felé, az előbbiekkal összefüggő területen, kezdtük meg az ásatást. E hely közelében találták a beszolgáltatott jazig emlékeket és sírokat is. Az ásatás alkalmával 12 jazig sírt találtunk. Az eddig előkerült 119 sír közül csak a 27 jazig sírt ismertetem. Ez a szám is nagy, ha tekintetbe vesszük, hogy ennél nagyobb temető csak Felsőpusztaszeren és Óthalmon fordult elő 70, illetőleg 30 sírral. Pedig a mi temetők sírjainak száma még valószínűleg emelkedni fog s a szétdúlt sírok száma is legalább 10 volt.

1. *sír.* (17.). 120 cm mélyen, dél-észak irányú női csontváz. Mellékletei: A nyak körül, apró, kerek pasztagyöngyök. Balkéznel, kettős csontkakúpalakú, vörösszínű, agyagorsógomb. Ugyanott egy kis vas fejestű; csak a fejrésznél levő hengszerű foglalat bronz. A medencében kis bronzkarika. Mindkét lábon, a bokák körül, 3—4 tagozású pasztagyöngyök.

2. *sír.* (31.). 130 cm mélyen, dél-északi irányú női csontváz. Mellékletei: A nyakon, mellen, karoknál és lábakon különböző alakú és színű, apróbb gyöngyökből álló fűzerek; köztük néhány nagyobb borostyán, csi-szolt gránát és egy cseresznye nagyságú kalcedonyöngy. Nyakánál kis

bronzkarika, valószínűleg a nyakon lévő gyöngysor bekapcsolásához. Jobb kéznél kis vaskés.

3. *sír.* (38.). 120 cm mélyen, dél-észak irányban fekvő, bolygatott csontváz. A sír egy részét átmetszi az avarkori 39. sír. A sírban mindössze egy krétagyöngy és egy fibula töredéke volt.

4. *sír.* (41.). 120 cm mélyen, dél-észak irányú, 156 cm hosszú női csontváz. Mellékletei: A fejnél két nagy, kerek, gránátgyönggyel díszített bronzfülönfüggő. A nyakon bronztorques. A bal karján vaskarperec. Jobb karján nyíltvégű bronzkarperec. Mindkét boka körül, üveg és pasztagyöngyökből álló, többszörösen rátekert, fűzér. A sír in situ került a múzeumba.

5. *sír.* (43.). 140 cm mélyen dél-észak irányú, 180 cm hosszú csontváz. Ezt a sírt, a 42. avarkori sír, középen átmetszette. Valószínűleg a bolygatás miatt, a sírban csak egy fibula töredéke volt.

6. *sír.* (58.). Bolygatott sír. Az 50. avarkori sír közepén átmetszette. 180 cm mélyen feküdt dél-észak irányításban. A szétszórtan levő csontok között gyöngyöket és orsógombot találtunk.

7. *sír.* (69.). 170 cm mélyen, délnyugat-északkelet irányban, 166 cm hosszú női csontváz. Nyakánál kerek, hasábos és hengeralakú, fehér és kékszerű gyöngyök. Jobbkarnál kettős csontakúpalakú orsógomb. Bal-könyöknél vascsat. Medencében bronzkarika. A balcombánál vaskés. A medence baloldalánál kisebb vascsat. Mindkét boka körül, többszörösen ráhajtogatott gyöngysor. A jobblábnál kis edény.

8. *sír.* (73.). 1 m mélyen dél-észak irányítású, leányka csontváza. A fejnél, két sima, kerek bronzfülönfüggő. Nyakán apró, kerek és háromtagozású, sárgaszínű gyöngyök. A balkéznél kis vaskés.

9. *sír.* (78.). 167 cm mélyen, dél-észak irányban, 186 cm hosszú női csontváz. A balmedence alatt egytagú bronzfibula (XLII. 18.). A medencében, nyúlványos vascsat. Balkéznél kis vasár. A medence jobboldalán vaskés. A bal lábszárnál római provinciális jellegű bronzfibula (XLII. 13.).

10. *sír.* (92.). Bolygatott. A 91. avarkori sír, combtól lefelé keresztezi. Apró gyöngyök és kicsiny, aláhajtottlábú fibula voltak a sírban.

11. *sír.* (96.). 110 cm mélyen, dél-észak irányban, 170 cm hosszú férfi csontváz. Csontok korhadtak, hiányosak. A jobb kulcsesontnál, római provinciális jellegű bronzfibula (XLII. 12.). A medence jobb oldalánál, nyúlványosvégű bronzcsat (XLII. 30.); ugyanott kis vaskés.

12. *sír.* (103.). 165 cm mélyen, dél-észak irányban, 180 cm hosszú férfi csontváz. Balkéznél átfúrt csiszolókö; ugyanott kis vaskés. Az ujjaknál két kis bronzgyöngy. A medence alatt, a combnál, kerek bronzcsat (XLII. 33.). A balkéznél kovakő.

13. *sír.* (104.). Két méter mélységben, (eredetileg még vagy 30–50 cm-el mélyebben lehetett) dél-észak irányban fekvő, 175 cm hosszú férfi csontváz. A fej kivételével, a többi csontok mind elkorhadtak. A sír fehekén mészréteg volt. A kulcsesontok között, középen, kéttagú bronzfibula (XLII. 26.). Jobbkéznél vasfogalat. A medence alatt, balról vaskés, amelynek végén felakasztásra szolgáló csatrészt van. Jobbkéznél csiholó-

vas, felakasztásra szolgáló csattal. A kéz mellett kovakő. A lábfejnél kicsiny, kétfülű, piros, terra-sigillataszerű talpasedény; 85 mm magas, szája 65 mm, hosszas hajlott füllel; a kihajlott peremen körömdiszítés van.

14. *sír.* (105.). 80 cm mélyen, délnyugat-északkeleti irányú, körülbelül 100 cm hosszú gyermekcsontváz. Melléklete nem volt.

15. *sír.* (106.). 90 cm mélyen délnyugat-északkeleti irányban fekvő, 100 cm hosszú gyermekcsontváz. Mindkét alkar a vállhoz hajlik. Mellén színes, zománcos, bronzfibula (XLII. 10.), amelynek rombuszalakú felülete kék zománcsal van kitöltve: közepén nagyobb piros kör, körülötte rombuszalakban, hat piros és fehér színben váltakozó köröcske; a perem végénél egy-egy piros kör. Ellentétes oldalak kiszögelésénél, hármáságú, lyukas kiképzés. A lábfejnél durvakivitelű, fekete edény: magassága 110 mm; száynyílása 80 mm; peremén két sorban, ferdeirányú bemélyítések.

16. *sír.* (108.). 40 cm mélyen (50–60 cm földréteget már előzőleg lehordtak), dél-észak irányú, 154 cm hosszú női csontváz. A bal felkarnál, kettős csonkakúpalakú, vörösszínű orsógomb. A lábfeinél kicsiny, durvakivitelű, feketeszínű talpasedény (2. kép 1.). Az edény magassága 6,3, szája 9,8, fenéke 5,5 cm.

17. *sír.* (109.). 145 cm mélyen, dél-észak irányban fekvő, 150 cm hosszú, női csontváz. A csontok nagyrészből elkorhadtak. Mellén korongos, zománcos, bronzfibula (XLII. 1.): felületén három körrekesz van: a közepén levő 12 mezőre oszlik, melyek váltakozóan, piros-fekete zománcsal vannak kitöltve; a mellette levő kör sötétkék, az abban elhelyezett 12 kör piros, ezek közepén levő kis pontok fehér zománcból vannak; a legszélső körben fekete mezőben harántirányú kék zománcsávok vannak; az egyes sávokat zöld borda választja el egymástól; a perem szegélye recézett; a peremén, a tüfejnél recés díszítésű kis fül: úgy ennél, mint a XLII. 27-nél, a nyakon lévő gyöngysor egyik végének befogadására szolgált; a koronglap közepén, kiemelkedő madáralak (talán galamb) van, amelynek farknyulvánván három kis, piros-fehér zománcsal kitöltött köröcske foglal helyet. E római provinciális fibula kora, a temetőben levő többi datáló anyag alapján a Kr. u.-i II. század vége és III. század elejére tehető. A jobbkarján gyöngykarék. Balkéz mellett kis vas-kés. Balkézben, kettős csonkakúpalakú, feketeszínű, agyagorsógomb. Mindkét boka körül: gömb, henger és lencsealakú gyöngyökből álló füzér. A lábfeinél szürkészínű, jól gyúrt agyagból készült magasnyakú edény (1. kép 2.); magassága 19,3, szájátmérője 9,3, fenékátmérője 7,5 cm; a fül letörött; a nyakon, függőlegesen, símitott hullámvonalas díszítés, és a mellette levő háromszögalakú ábrákban az edény kiszélesedő öbléig terjedően, függőleges irányú vonalak vannak.

18. *sír.* (110.). 115 cm mélyen, észak-déli irányú, 145 cm hosszú női csontváz. A sírfehér mészréteggel volt lesímitva. Nyakán korongalakú borostyángyöngyből álló füzér. A nyak balfelénél kis bronzkarika, bizonyára a gyöngysor összekapcsolására. Jobb és bal alkaron azonos kivitelű és díszítésű, nyiltvégű bronzlemez karperectöredék (XLII. 35.). A

jobb alkaron nagy kékszínű, bordázott üveggyöngy; mellette ifj. Faustina középbronz érme. Mindkét boka körül, apró, kerek gyöngyökből álló füzér. A lábaknál durva kivitelű, feketeszínű edény (1. kép 1.); magassága 13,2, szájátmérője 12, fenékátmérője 7,5 cm.

19. *sír.* (111.). 70 cm. mélyen, észak-déli irányú, 160 cm magas nő elkorhadt csontváza. Eredetileg vagy bőrruhában, vagy bőrrel letakarva temették el. Nyakán, mellén néhány szem hosszúkás alakú borostyángyöngy. A combcsontok között, kiszélesedő lábú bronzfibula (XLII. 19.); e csoportnak új változata, amely abban tér el az eddig ismertektől, hogy a fejrésznél a nyak kampószerűen vissza, befelé kunkorodik; kiszélesedő lábrészen, hosszirányban, középen és szélein, elmosódottan zeg-zug vonalas díszítés van. Mellette néhány gyöngy feküdt. A lábfejnél vöröses színű, durva kivitelű kis edény (2. kép 2.); öble erősebben kiszélesedett, nyaka viszont erősen összeszűkül; peremén ferdeirányú vonal bemélyítések vannak; magassága 11, szája 6,5, öblösödése 10, feneke 7 cm.

20. *sír.* (112.). 90 cm mélyen, észak-déli irányú, 160 cm magas férfi elkorhadt csontváza. A feje irányában, de jóval magasabban bronzfibula (XLII. 25.); Almgren⁴ IV. tábla 88. tipushoz hasonló. Jobb combtőnél nyúlványos bronzcsat (XLII. 36.); hasonló a Párducz XVIII. 6. alattihoz. A két comb közt. a medencénél vas törkés; mellette csiholóvas, a hozzátapadt kovakövel. A lábfejeknél durvakivitelű, feketeszínű szétmállott edény.

21. *sír.* (113.). 1 m mélyen, északkelet-délnyugat irányú. 156 cm hosszú női csontváz. Nyakán sárga és zöldszínű gyöngysor. Mellén kis bronzkarika. Jobb felkarnál fekete, kettős csontakúp alakú orsógomb. A medencében csiszolókö.

22. *sír.* (114.). 70 cm mélyen, északkelet-délnyugati irányban, 150 cm hosszú női csontváz. Mellén korongos, zománcos, hatágú bronzfibula (XLII. 11.); közepén magasan kiemelkedő gömbszerű nyúlvány; az ezt körülvevő kör piros alapjában szétágazó hat sugár, váltakozva kék és fehér zománcsal; a perem belsőszélénél, a pontokból álló körbefutó dísz és a külsőszélén, a sugarak irányában, kiemelkedő környúlványok piros színnel vannak kitöltve. Balkönyöknél vaskés. Balkéznél kettős csontakúp alakú orsógomb. A medencében bronztű. A bokák körül aprógyöngyökből álló füzérek. A lábfejnél durva anyagú edény; magassága 154, szája 96 mm.

23. *sír.* (115.). 75 cm mélyen, észak-déli irányú, 155 cm magas női csontváz. Nyakánál bronzfibula. A nyakon kisebb-nagyobb üveg- és pasztagyöngyök. A medencében jobbfelől, bronzfibula (XLII. 22.). A bal alkaron nagyobb mézsgyöngy. Balkéznél vaskés. A jobb térdnél durva kivitelű edény; magassága 122, száynyílása, kissé kihajló peremig 95 mm.

24. *sír.* (116.). 125 cm mélyen, északkelet-délnyugat irányú. 165 cm hosszú női csontváz. Fejénél aláhajlott lábú kissé összenyomott bronzfibula (XLII. 32.). Nyakán és mellén többszínű és alakú gyöngyökből

⁴ O. Almgren: Studien über Nordeuropäische Fibelformen. 1923.

álló nyakék. A jobb kar mellett gyöngyök. Balkéznél vaskés. A bokánál néhány gyöngy. A lábnál durva kivitelű, feketeszerű edény; magassága 110, szélessége a kissé kihajló peremig 90 mm.

25. *sír.* (117.). 120 cm mélyen, észak-déli irányú, 177 cm hosszú férfi csontváz. Nyakánál alacsonynyakú, hosszúlábú bronzfibula (XLII. 27.); a fibula fejénél félkorongszerű nyúlvány van, amelyhez kis fül illeszkedik; a nyakon és lábvégződésnél félgyűrűs kiemelkedések; tüttartója alacsony, hosszas, szokatlan képzésű. Balkéznél kis vaskés; mellette vasár; ugyanott kovakő. A medence baloldalán hosszú törkés, akasztóval. A lábfejnél pirosszerű, magastalpú kis edény (2. kép 5.); magassága 85, szája 70 mm; pereme alatt 20 mm-es sáv fut körül.

26. *sír.* (118.). 90 cm mélyen, északkelet-délnyugati irányú, 1 m magas gyermekcsontváz. Nyakán félkör alakú bronzhuzalból nyakék. Álla alatt nagyobb mészgöngy. Lábánál durvakivitelű, feketeszerű kis edény. Szétázott.

27. *sír.* (119.). 80 cm mélyen, északkelet-délnyugati irányú, 160 cm hosszú női csontváz. Nyakánál 70 kisebb-nagyobb karneolgyöngyből álló nyakék; ugyanott bronzkarika, a nyakék összekapcsolására; ugyanott két kis fejes bronzszeg. A balkarnál nagyszemű, színesgyöngyök. Balkéznél színesgyöngyök. A medence közepén 30 mm magas, 25 mm szányílású üveg nyakrésze. A bokákon többféle alakú és színű gyöngyből álló fűzér.

Minthogy ezen a területen az ásatásokat még tovább kell folytatni, a temető korának megállapítására az ismert adatokat nem tartjuk elegendőnek. Az előfordult fibulák azonban a III. századra mutatnak. Feltehető jelenség, hogy a sírokból előkerült durvaművű kerámia csaknem azonos formákat mutat a későbbi, főként avar temetők hasonló mellékleteivel. Mivel minden kétséget kizáróan jазig sírból kerültek elő, arra kell gondolnunk, hogy az említett avar kori edények már a Kr. u.-i III. sz. idején ismerősek az Alföld területén.

III. Pönköcháti leletek.

Szentestől északra, mintegy 6 km távolságban levő Felsőréti határ részen, van az ú. n. Pönköchát. A pönköcháti földút rendbehozásakor, Varga József és Vince tanyája közötti részen, az összekötő útszakasz legmagasabb pontján lévő partoldalon, a munkások, őskori veremlakásokra, az úttesten pedig, egymástól néhány méter távolságban, két emberi csontváza, ill. ezek töredékeire akadtak. Állításuk szerint az egyik sírban egy nagyobb, a másikban egy kisebb csontváz volt. Az utóbbi mellett bronzmécsest és durvakivitelű kisedényt találtak.

Cseuz Béla műsz. tanácsos szíves értesítése után kiszállva megállapíthattam, hogy az egymástól mintegy 3 méterre, eredetileg kb. 1—1,20 m mélyen talált csontvázak fejjel délnek, lábbal északnak irányítva feküdtek. A kutatás folyamán sem további sírok, sem szőrványos

leletek nem kerültek elő. Mindössze az a két tárgy került a múzeumba, amelyet a munkások találtak.

A mécses csigát ábrázol (XLIII. 15. a., b., c.). Képét három nézetben mutatom be. Nem tudok arról, hogy hazánkban nem római sírban egyáltalán találtak volna római mécseset, de ehhez hasonlót még római sírban sem. Nemcsak nálunk, hanem a külföldön talált leletek között is ritka.⁵ Épen azért — amennyiben a megfigyelést hitelesnek lehet elfogadni — nagyobb figyelmet érdemel.

IV. *Fibulák, különböző lelőhelyről.*

A szentesi múzeumban száznál több fibula van. A jelentősebb típusokat a már említett hiteles leletekkel együtt a XLII. táblán mutatom be.

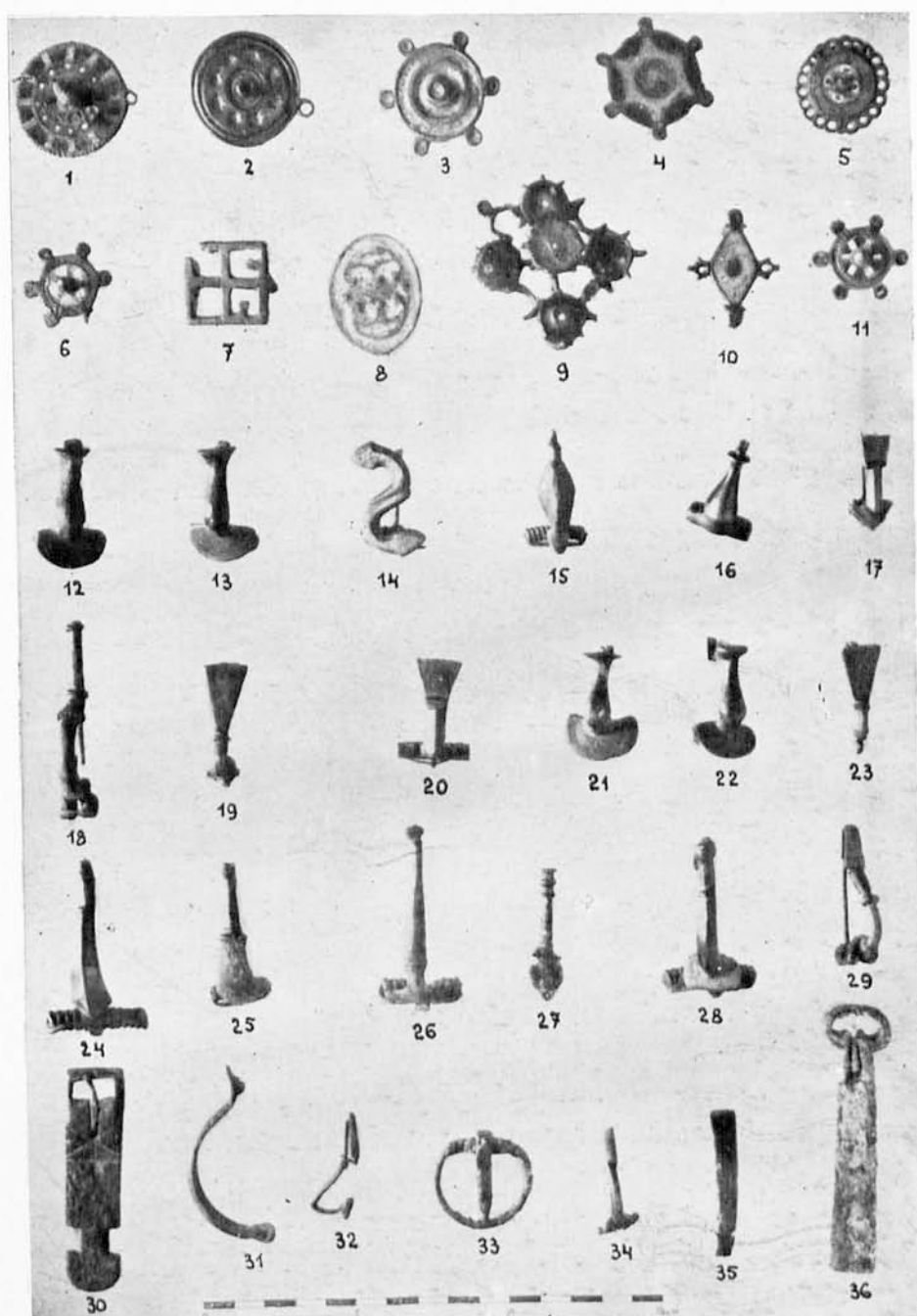
1. Kétagú bronzfibula (28.). Erőstestű, hosszú tűtartójú, félkorongos fejjű. Lelőhelye Péterszög. 2. Bronzfibula (17.); feje háromszögalakú, lábvége kiszélesedő; középen kis hegyes nyúlvány van. Lelőhelye Kunszentmárton. 3. Bronzfibula (16.). Rugója csőszerű hüvelyben van elhelyezve. Lelőhelye Jaksorpart. 4. Bronzfibula (24.). Az 1.-hez hasonló, de nincs korongos feje. Lelőhelye Csongrád. 5. Kacsát ábrázoló bronzfibula (15.). Lelőhelye Sövényháza—Dilitor. 6. Bronzfibula (20.); a 2.-höz hasonló, de feje hosszasan elnyúló, téglalakú. Lelőhelye Kunszentmárton. 7. Bronzfibula (14.). Két ellentétes helyzetben lévő kigyó alak, nyakrésszel. Lelőhelye Péterszög. 8. Bronzfibula (7.). Svasztika, négyszegletes keretben. Lelőhelye Lapistó. 9. Korongos, zománcos fibula (2.); a zománca hiányzik, de valószínű, hogy a megtalálás után kaparták ki; a megmaradt nyomokból megállapítható, hogy a nagy kör piros, a benne levő kis körök fehérek voltak. Peremén fül van. Lelőhelye Csongrád. 10. Korongos, zománcos fibula (3.). A szélső körben, sötétkék alapon, körül, világoskék-piros színű virágok; a peremen lévő hat, kerek, kiemelkedő foglalatban ugyanaz, de nagyobb alakban. Lelőhelye Sárgapart. 11. Korongos, zománcos fibula (9.). Öt csillagszerű alakból van alakítva. A csillagszerűen elhelyezkedő öt rész közül a középső kiemelkedik. A csillagokat egymással összekötő négy kerek tagon egy-egy kiemelkedő kerek foglalat van. Az öt nagyobb alakban három kör közül a középső fehér, majd sötétkék, azután zöld, alatta piros zománccal kitöltve. A zöld zománccban 16 kis fehérpont. A keretből kiugró kis tag kék zománccal van kitöltve. Az összekötőtagot piros zománc borítja. Lelőhelye: Kurcapart, Vadas. 12. Korongos, zománcos fibula (6.). A hatszegletű peremen lévő hat kerek foglalat na-

⁵ A bécsi Áll. Érem- és Régiséggyűjteményben, valamint az Ambraser-gyűjteményben is — amely a maga idejében egyik legnagyobb római mécsesgyűjtemény volt, a felsorolt 532 mécsesből csak egy volt csigalakú de az is cserépből készült. Ennek ismertetése kapcsán Kenner Millinre hivatkozik, aki ezeket gyermekjátékszernek tartotta, de egyúttal megjegyzi, hogy „találhatók egyesek bronzból is, így egy herculanumi kandelláberen is”. (F. Kenner: Die antiken Tonlampen des K. K. Münz- und Antikencabinet und die K. K. Ambraser Sammlung Wien, 1858.

rancs színű; a pontokkal diszített kereten belül nyolc mezőben, felváltva fehér és zöld zománc; középen erősen kiemelkedő gombos nyúlvány. **Lelőhelye:** Zalota. 13. Korongos, zománcos fibula (5.). Peremén lyukasztott körökből álló szegély. Ezen belől keskeny kör sárga zománccal, benne hat piros pont. A mellette levőben kék alapon négy fehér körben piros pont. **Lelőhelye:** Sárgapart. 14. Korongos zománcos fibula (4.). A peremen kiemelkedő hat kerek foglalat piros; a perem alatti hat félhold alakú rekesz piros, a hatágú csillag alatt kék zománccal van kitöltve. **Lelőhelye:** Nagyhegy. 15. Bronzfibula kengyele (XLII. 31.). **Lelőhelye:** Sárgapart. 16. Bronzfibula kiszélesedő kengyellel (23.). **Lelőhelye:** Békésszentandrás. 17. Félkorongos bronzfibula (21.). **Lelőhelye:** Péterszög.⁶

Csallány Gábor.

⁶ A szentesi múzeumban lévő jazig leletek a következő lelőhelyekről származnak:
I. Szentesi lelőhelyek: 1. Berekhat (Panyik Tót János). 2. Berekhat (Pataki Szilveszter). 3. Gogánpart, Rothermere utca. 4. Nagyvölgypart (Vásárhelyi). 5. Nagyvölgypart (Pesti malom). 6. Sárgapart (Szatmári Imre, stb.). 7. Kurcapart (Vadas). 8. Nagyhegy (Musa János). 9. Nagyhegy (Somogyi Lajos). 10. Nagyhegy (Busi Kálmán). 11. Nagyhegy (Horváth Gábor). 12. Nagyhegy (Gállfy Lajos). 13. Lapistó (Csucs Sándor). 14. Szentlászló (Mátéfi István). 15. Pönköchát. 16. Hékéd (Szőlő). 17. Zalota (Gyarmati). 18. Zalota (Német György). 19. Karácsonypart (Pataki Imre). 20. Bökény (Köröspart). 21. Ecsér. 22. Kistőke (Tót Gergely). 23. Kistőke (Kürti Imre). 24. Kőkényzug-Jaksor (Molnár örökösök). **II. Csongrádmegyei lelőhelyek:** 1. Fábiansebestyén. 2. Derekegyháza. 3. Szegvár. 4. Szegvár (Körögszentgyörgy). 5. Csongrád (Dohánybeváltó sor). 6. Csongrád Alpári határ. (Dr. Piroška). 7. Csanytelek. 8. Sövényháza (Dilitor). **III. Békésmegyei lelőhelyek:** 1. Szentetornya. 2. Gádos. 3. Öcsöd (Mogyorós halom). 4. Öcsöd (Kerekeszug). 5. Szentandrás (Téglahalom). 6. Gyoma. 7. Mezőberény. **IV. Jász-nagykunszolnokmegyei lelőhelyek:** 1. Kunszentmárton (Mária telep). 2. Kunszentmárton (Habranyi telep). 3. Kunszentmárton (Jaksorpart). 4. Kunszentmárton (Péterszög). 5. Szelevény. 6. Mezőtúr. **V. Torontálmegyei lelőhely:** 1. Lovrin.

Tafel XLIII. tábla.

